

FUGGERLER, HANS DERNSCHWAM VE OSMANLI İMPARATORLUĞU¹

Marianna D. Birnbaum
Çeviren: Ergün Özsoy

Augsburg'a yerleşen ilk Fugger 1367'de ailesini Lechfeld'den daha müreffeh bir çevreye taşıyan Hans olmuştu. Dokumacılığı ve ticareti ile meşhur Augsburg şehri 1276'dan beri "bağımsız şehir" olmanın avantajlarını kullanarak, Romalılar tarafından inşa edilmiş yollar şehrin tüccarlarının mallarını Akdeniz'e ulaştırmasını kolaylaştırıyordu. Hans Fugger beş parasız gelmemişti; kısa bir süre sonra yirmi dokuz üyeli şehir konseyine seçildi. Augsburg'un siyasi ve ticari hayatında esnaf loncasına gerçek bir nüfuz sağlayan Konsey sadece bir yıl önce kurulmuştu. Hans gayretli bir çalışan olmaydı, zira kısa sürede 500 altın Macar filorini ödeyerek bir ev satın almıştı ve 1396 yılında 2930 vergi mükellefi arasında adı kırk birinci sırada görünüyordu. Hans'ın çocukları üretimden ticarete doğru işlerini genişlettiler ve oğlu Andreas Fugger'e "Zengin Fugger" lakabı verildi.

Aileye hanedan arması (coat-of-arms/ Wappen) III. Fredrik tarafından verildi. Daha sonra "Polonya tarafı" (Varşovalı Fukierler) olarak bilinecek olan tarafın armasında geyik, diğerinde ise zambak bulunuyordu. Bu ikinci kol "Fugger von der Lilie" olarak tanınacak, büyük servet sahibi olarak kralları bile etkisi altına alacak olan tüccar aile olacaktı. Ailenin inanılmaz yükselişi 1461 yılında oldukça zengin bir şehir olan Augsburg'un en zengin on ikinci adamı olan Jakob ile başladı.

Jakob'un en parlak hareketi Habsburglara borçlarını uzatmak için kredi

¹ Marianna D. Birnbaum, "The Fuggers, Hans Dernschwam, and the Ottoman Empire", *Südost-Forschungen Bd.*, 50, 1991, s. 119-144

verme girişimi oldu. III. Fredrik'in oğlu Maximilian, Burgonya dükü I. Charles'ın (Charles the Bold) kızı Maria ile evlendiğinde Trier'e giderken düğün alayı Augsburg'da durmuş ve genç prens düğün hazırlıklarını Fuggerlerin sağladığı para ile yapmıştı.²

Bu başlangıçla ailenin kaderi daha sonra da savaşlarını ve idaresini giderek artan biçimde finanse edecekleri Habsburg hanedanı ile birleşmiş oldu. Fuggerler bu gelişmelerin ardından en zengin altın madenine sahip oldular Karintiya, Tirol, Turingiya, Bohemya, Slovakya ve İspanya'daki metal ticaretinde (gümüş, bakır, kalay, civa, vs.) imtiyazlar elde ettiler.

Kısa sürede uluslar arası bir şirket haline gelip madencilik, dokumacılık, bankacılık ve ticaret, değerli taşlar ve baharat alanlarında faaliyet göstermeye başladılar. 1484 yılında Fuggerler Venedik'teki Alman Ticaret Evi'nde (Fondaco dei Tedeschi) yer alıp Macaristan'da da aktif olan Breslau (Wroclaw) kökenli Thurzo ailesi ile ortaklık kurdular. 1491'de Fuggerler Macaristan'da maden işine girdi ve kısa sürede Avrupa'nın bakır tekeli haline geldi. İşlerin başında 1459 doğumlu Jakob bulunuyordu. Onun idaresi altında Fuggerler'in serveti ve etkisi en yüksek noktasına ulaşacak, Melanchton, Augsburg'u Almanya'nın Floransı ve Fuggerleri de Medicisi ilan edecekti.³

Fuggerler sofistike bir kredi sistemi ve ona uygun bir yönetim biçimi geliştirdi. İmparator Maksimilyan döneminde saray ile tüccarların ilişkileri iyice birbiri içine girip kök saldı. İmparatorluk Fuggerlerle birlikte -şirket ortak üç kardeş tarafından idare ediliyor, Augsburg piskoposunun da aralarında olduğu çok sayıda başka sessiz ortakları da bulunuyordu- hüküm sürdüklelerinin farkına varacaktı. Gerçekten de Alman topraklarındaki ilk Finansal Lord onlardı. Yüzyıl sona ererken Fuggerler doğu Hindistan pazarına dikkatle yaklaştılar ve baharat ticareti üzerine odaklandılar.

1500 yılında Augsburg'un yirmi bin sakini bulunuyordu. Rönesans mimarisi ve öğretilerinin tüm vatandaşları tarafından bilindiği bir şehirdi. "The Sodalitas literaria Augustana"⁴ şehrin tarihini aktif olarak araştırıyor ve üyeleri Ersasmus ile haberleşiyorlardı. Fuggerler pek gösteriş meraklısı olmadıkları halde dönemin önde gelen sanatçıları tarafından kürkler ve altınlarla tasvir eden çok sayıda portreleri yapıldı.

Maksimilyan'ın seçimi Fuggerlerin desteği olmadan mümkün olamazdı, (aslında 1508'de kendisini Roma İmparatoru ilan etmişti.) İsviçre muhafızlarına para bağışladılar ve böylece Curia'dan (Kökleri Roma İmparatorluğuna

² Franz Herre'den alıntı, Die Fugger in ihrer Zeit, Augsburg, 1985, s. 15.

³ Herre, Die Fugger, s. 19.

⁴ Konrad Peutinger öncülüğünde kurulmuş olan hümanist bilim adamı, politikacı ve sanatçıların üye bulunduğu bir teşkilat. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Günter Hägele, Sodalitas literaria Augustana, Augsburg Stadlexikon. Ç.N.

kadar giden senato veya konsey. Ç.N.) para basma izni de aldılar.

Çok sayıda şubenin giderek artan idare ve haberleşme yükü nedeniyle Fuggerler yeni çalışanlara ihtiyaç duyuyorlardı. Bunlardan biri olan Matthias Schwarz tüccarlar için bir kitap yazmıştı. Bu kitap asla yayınlanmadı. Jakob Fugger ne ticari sırlarını vermeye istekliydi ne de ileri derecede gelişmiş muhasebe kayıtlarını dünyaya anlatma heveslisi idi. İşte bu nedenle sadece modern araştırmacıların onu analiz etme müsaadesi olabilmmişti. Bu kaynaktan öğrenildiğine göre 1525 yılında Jakob öldüğünde firmanın yıllık net karı yüzde 15,7 idi.⁵

Siyasi ve ticari konularda güncel bilgiye sahip olmanın önemi Fuggerler tarafından oldukça erken keşfedildi. Fuggerzeitung adını verdikleri yalnızca kendi firmaları içinde tuttıkları yayınla şubelerinden ve temsilcilerinden piyasalardaki değişiklikler, savaş bölgeleri, salgınlar ve kuraklıklar hakkında bilgi topluyorlardı. Acil haberleşmeler için ketum özel kuryeler görevlendiriler.

Bütün dünyada Fuggerlerin "Fuggerei" olarak bilinen yoksul insanların yeni iş bulana kadar kullanımı için 1523'te vakfettiği elli iki ayrı evden oluşan konut projesi de iyi bilinir. Bu evlerin kaliteleri, büyüklüğü ve rahatlığı 19. yüzyılda liberallerin gururu idi.

Maksimilyan'ın torunu V. Karl Fuggerlere sırtını dayamış, onlar da seçim kampanyası sırasında 852 bin guldenlik bir harcama yapmıştı. Ancak bazı zamanlarda bu yakınlığın dezavantajları da olabiliyordu. V. Karl ile I. Fransuva arasındaki savaşta Fuggerler Karl'ı destekleyerek aslında kendi çıkarlarına aykırı hareket etmişti. Augsburg Protestanların eline geçtiğinde Fuggerler şehri terk etmek zorunda kalmıştı, çünkü radikal Protestanlar onları iktisadi istismarcıların başı olarak görüyordu. Luther'in de dediği gibi: Fugger ve benzeri işletmelere bir gem vurulması gerekiyordu.⁶

Gerçek şuydu ki denize kıyısı olmayan şehir Augsburg, özellikle Fuggerler sayesinde altın çağlarını yaşıyordu. Ancak ailenin en büyük zaferinin ardından yavaş yavaş bir düşüş de başlamıştı. Ölümünden hemen önce Jacob Macaristan kralı ve bazı yerel soylularının keyfi biçimde borçlarını ödemeyi reddetmeleri üzerine çok büyük kayba uğramıştı. Köylü savaşı da aynı şekilde firmanın bankacılık ve tarım gelirlerini kesmişti. Augsburg da oldukça ka-

⁵ On altıncı yüzyılda Fuggerler Avrupa'daki işlerini yeniden organize ettiler, neredeyse kıtanın her köşesine ulaştılar. Firmanın, Lizbon, Sevilla, Madrid, ve Zaragoza, Paris, Lyon, Londra, Helsingör, Malmö, Danzig, Riga, Reval, Narva, Poznan, Varşova, Krakov, Kiev, Breslau (Vroslav), Viyana, Budin, Kaloşvar (Cluj), Zagreb, Trieste'de ofisleri bulunuyordu. İtalya'da Venedik, Padua, Floransa, Milano, Cenova, Pisa, Napoli, ve Roma'da Alman topraklarında ise Berlin, Strasburg, Frankfurt, Mainz, Köln'de büroları vardı.

⁶ Herre, Die Fugger, s. 68.

rışık durumdaydı. 1520’de dokumacıların ayaklanması bastırıldı iki liderinin halka açık olarak derisi yüzüldü.

Kendi memleketlerinden uzaktaki anti-Fugger girişimleri milliyetçi akımlarla birleşmişti. Macaristan’da sadece işçiler değil, baronlar da bu “yabancı” rakibe karşı savaş veriyordu. Fugger’in adamları Budin’de tartaklanıp tutuklandı.

Jakob’un ölümünün ardından Macaristan’daki işlerin düzene konmasından sonra varlıkları beş milyonu geçen ailenin işlerini Anton Fugger devraldı. Mohaç savaşı ve II Layoş’un ölmesinden sonra Anton Johan Zapolya’ya karşı Macaristan tahtı için milli aday olan Ferdinand’ın girişimini finanse etti.⁷

Katoliklerle, Melanchton’un takipçileri olan Augsburg mezhepçileri arasındaki sürtüşme doğrusu firmanın işini kolaylaştırmıyordu. Bütün Katolik kiliselerin kapatılma baskısı altında kaldığı en kötü dönemde Anton, Tirol’e kaçı ve merkezini geçici olarak Schwaz’a taşıdı.

22 Haziran 1553’te büyük belirsizlik sıralarında Fuggerlerin oldukça güvenilir olmakla birlikte artık emekli olmuş çalışanları Hans Dernschwam, kendisini Osmanlı İmparatorluğu’nun başkentine götürecektir uzun bir yolculuğa çıktı.

Dernschwam, 1494’te madencilik endüstrisi ve canlı ticari hayatıyla bilinen Brux’ta (Most, Çekya) doğmuştu, ailesinin hali vakti yerindeydi.⁸ Aile muhtemelen Moravia kökenlidir ve soyluluk ünvanı almışsa da Dernschwam armasında bulunan “de Hradiczin”⁹ soyluluk ibaresini 1507’de *natio Hungarica*¹⁰ olarak kaydedildiği Viyana Üniversitesi’ndeki kaydında kullanmamıştı. Öğrenimine Leipzig’de devam etti. (bir ihtimal bu arada iki semester

⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Gustav Wenzel, A Fuggerek jelentosege Magyarorszag történetében, Budapeşte 1883, Magyarorszag banyaszatanak kritikai története, Budapeşte, 1880.

⁸ Franz Babinger tarafından yayınlanmış en az bir madalyonda Dernschwam’ın portresi mevcuttur. Bkz. Mitteilung der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft, XXXI, 1913, s. 46.

⁹ Tardy, Dernschwam’ın kendi notlarına dayanarak ailenin adının Çek versiyonunu Such Hoube olarak kabul eder. Bkz. Hans Dernschwam, Erdély, Besztercebanya, Törökorszagiutinaplo, Çev. Lajos Tardy, Budapeşte, 1984, s. 9. Tardy’nin son baskısı çıktıktan sonra onun çalışmasını Babinger’in yayınına tercih ederek kullanmaya karar verdim. Bkz. Franz Babinger, Hans Dernschwams Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553-1555), Münih, 1923. Bundan böyle metindeki sayfa numaraları aksi belirtilmedikçe Tardy’nin baskısına dayanmaktadır ve çeviriler bana aittir. Almanca alıntılarının sayfa numaraları Babinger baskısına aittir.

¹⁰ Bilindiğinin aksine buradaki *natio* kelimesi kişinin milliyetini belirtmez. 1348’den beri Viyana Üniversitesi Çek, Polonyalı ve Macarları Hungarian bursa altında *natio Hungarica* olarak kaydediyordu. (Bursa/burse, Lat. Topluluk anlamında. Ç.N.)

Prag'da okumuştur.)¹¹ Akralarını Olomouc ailesindeki kısa ikametinin ardından Dernschwam daha sonra Macaristan'da önemli bir hümanist olacak olan Stephan Taurinus (Stieröxel 1480-1519) ile birlikte Roma'da iki yıl geçirdi. Aynı ikili 1512 Lateran konseyi toplantısında Macaristan başpiskoposu Thomas Bakocz'un maiyetindekiler arasındadır. Dernschwam daha sonra Pozsony'de (Bratislava) dekan olan ve aynı zamanda II. Vladislav'ın elçi olarak görevlendirdiği Hieronymus Balbi'nin hizmetine girdi.

Dernschwam'ın Fugger-Thurzo aile işletmesiyle bağlantısı Erdel'de (Transilvanya, Bundan sonra Erdel. Ç.N.) başladı. 1517 yılında Balbi'nin hizmetinden Thurzo firmasına geçti. George Thurzo'nun kayınbiraderi olan Jacobus Fugger'in Besztercebanya'da (Banska Bystrica, bugün Slovakya, Alm. Neusohl Ç.N.) aktif olduğu sırada Dernschwam'ı duymuş olması gerekir. Bu bölgede bakır ve altın madenleri olduğu Bronz Çağı'ndan beri bilinmekteydi. On üçüncü yüzyılda Banska Bistrica "hospites de nova villa Bistrica" adı altında IV. Bela tarafından onaylanan bir yasayla "serbest şehir" olarak ayrıcalıklı bir hale getirilmişti. On dördüncü yüzyıl sonlarına doğru II Vladislav buradaki madenleri Thurzo ailesine kiraladı ve elde ettiği gelir sayesinde Matthias Corvinus'un dul eşi Aragonlu Beatrix'le evlendi.

1494 yılında Fuggerler Thurzo firmasına ortak oldular.¹² Dernschwam Erdel'de büyük bir seyahate çıktı¹³ ve tahminen 1525 yılında Anton Fugger'in hizmetine girdi. Ancak bu tarihten önce Budin'de şubesinde Factor olan Hans Albers'in veznedarı olarak çalışmıştı.¹⁴

1525'te Budin'deki karşılıklar sırasında II. Layoş milliyetçi soyluların baskısıyla Fuggerlerin varlıklarını dondurdu ve Hans Albers'i tutuklattı. Dernschwam'ın Fuggerlere ilk büyük hizmeti bu sırada sarayla yürüttüğü hassas müzakere oldu. Fuggerlerin servetini kurtararak Krakov'a transfer ettirmeyi başardı. Kısa sürede Fugger karşıtı önlemler kaldırıldı ve madenler istisna olmak üzere diğer Fugger sermayesi geri döndü.¹⁵

Dernschwam ailenin en güvenilir adamı oldu. Erdel ile Budin sarayı arasında Fuggerlerin temsilcisi olarak yirmi beş yıl boyunca Macaristan'ın iki kralı arasında çok dikkatli bir denge yürüttü. 1531'de Erdel'de Fugger çalı-

¹¹ 1508 yılına ait Prag'dan mevcut kayıt yoktur ve 1509'da Dernschwam Leipzig'dedir.

¹² Daha fazla bilgi için bkz. Arnold İpolyi, *Geschichte der Stadt Neusohl*, Wien, 1875 ve J. Ch. Engel, *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*, Halle 1797, I, s. 192.

¹³ Dernschwam'ın Erdel notlarından anlaşıldığına göre eski uygarlıklara büyük bir ilgisi bulunuyordu ve gittiği yerlerden yazıtlar topluyordu.

¹⁴ Dernschwam, Tardy, s. 18. Factor yerel şubenin idarecisi idi.

¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Friedrich Döbel, "Der Fugger bergbau und Handel in Ungarn", *Zeitschrift des historischen Vereins für Schwaben und Neuburg*, VI, 1879, s. 33-50.

şanlarının serbest kalarak iade edilmelerini sağladı.

Georg Mertz'in ölümünden sonra Dernschwam Bestercebanya'da şef Factor oldu. Aynı yıl evlendi ve Nagyszombat (Trnava) yakınında Cseste'de bir arazi satın aldı. Türklerle ilgili gelişmeleri büyük bir kaygıyla izliyordu ve birinci elden bilgiler almak amacıyla Hırvatistan ve Slovenya'yı ziyaret etti. Dernschwam raporunda Zapolya'nın zayıf durumundan dolayı bütün Macaristan krallığının Türklerin eline düşebileceğini iddia etti. Ayrıca birçok bölgedeki yerli nüfusun soyluların ne Osmanlı ordusundan ne de civarda gezen Macar yağmacı çetelerinden kendilerini koruyamadığını gördüğünden Türklere sempati beslediğini belirtmişti.¹⁶

Dernschwam, Türklerin Budin'i almasından sonraki yıllarını Besztercebanya'da geçirdi. Ferdinand madenleri hanedanının sahipliğine almak istiyor ve Fugger şirketinin ticari sırlarını kendi temsilcileri ile de paylaşması konusunda baskı yapıyordu. Anton Fugger Macaristan'daki işletmelerinin yarattığı sorunlardan bıkmıştı. Muhtemelen bu sıralarda Türklerle büyük kapsamlı bir iş yapabileceği aklına gelmiş olabilir. Dernschwam Fuggerlerin temsilcisi olarak Viyana ve Prag'da Ferdinand ile müzakereleri yürüttü. O zamana kadar madencilik bankacılık ve ticaret konusunda şüphesiz uzman bir kişi idi ve Fuggerler Habsburglarla Macaristan'daki iş ilişkilerini bitirmek istiyorlardı. 1548'de Fuggerlerin işleri geriledikten sonra Dernschwam Habsburgların hizmetine girmek için teklif aldı. Elli beş yaşında emekliye ayrılarak bu hassas meseleyi de halletti.

Birkaç yıl sonra elli dokuz yaşındayken Antonius Vrancic ile Franz Zay'ın başında bulunduğu Ferdinand'ın elçi heyetine katılmaya karar verdi. Heyet 22 Haziran 1553'te Bab-ı Ali'ye doğru yola çıktı. Bu resmi temsilcilerin korunmadığı tehlikeli bir yolculuktu. Elçiler İstanbul'dan ayrıldığında bir önceki elçi hala Sultanın hapisanesindeydi.

Dernschwam'ın Türkiye seyahatinin sebebi hala bir muammadır. Günlüğünde bunun kesinlikle özel bir seyahat olduğunu iddia eder. Masraflarını kendisinin karşılamış olduğunu sürekli tekrar eder. Hatta okuyucularına aldığı şeylerin listesi ile yolculukla ilgili masraflarının kayıtlarını da sunar.

Şu anki bilgilerimize göre Dernschwam oldukça dikkat çekici bir geç tarihte Vrancic ve Zay'ın yolculuğuna katılma izni talep etmiştir. Saraya yazdığı 1 Mayıs 1553 tarihli mektup kendisine bu büyük seyahat sebebiyle gerekenleri tamamlamak için oldukça kısa bir hazırlık zamanı bırakıyordu.¹⁷

¹⁶ Viyana 2 Ocak 1540 tarihli. 29 Ağustos 1541'de aslında Süleyman Budin'i işgal etmişti. Hırvatistan ve Slovenya seyahati dikkatle incelenmemiştir. Buraya Türklerin askeri planlarını Fuggerler ya da bir başka müşterisi için araştırmaya gitmiş olma ihtimali vardır.

¹⁷ Wiener Gemeinsames Finanzarchiv'de "Hansen Durnschwan in die Thurkei mitzunemen" şeklinde kaydı bulunan mektup kayıptır. Hoffinanzregistratur, C. 210, s. 113, 1 Mayıs 1553.

Bu yaşta rahat bir emeklilik hayatına başlamış bir adam aniden bir karar verip sadece merak nedeniyle düşmanı kendi yerinde görmek için böyle tehlikeli bir yolculuğa çıkması mümkün müydü? Ya da elçilik delegasyonu Greko-Romen kitabeler toplamak için onun karşısına mı çıkmıştı? Dernschwam'ın 1520'lere kadar giden kitabelere olan ilgisi elbette doğrudur. 1520-1530 yılları arasında Macaristan'da materyal toplamıştı. Onun el yazmaları "Inscriptiones Romanae lapidibus in territoriis Hungariae et Transsylvaniae a. 1520-1530 collectae" adıyla Avusturya Milli Kütüphanesi'ndedir.¹⁸

Yoksa onu gönderen Fuggerler miydi? Saraydaki mükemmel bağlantısı sayesinde fırsatı değerlendirmek istemiş, en güvenilir adamını göndermek suretiyle Balkanlardaki maden işine girmek için fizibilite çalışması mı yapmak istemişti?

Dernschwam'ın günlüğü Fugger ailesinden bir kütüphaneci olan Friedrich Dobel (1819-1890) tarafından Babenhausen şatosunda bulundu. Bu durum aralarında Kiepert'in de bulunduğu bazı araştırmacıların günlüğün Fuggerler için yazılmış bir rapor olduğuna inandırdı. O zamandan beri bu metnin orijinal el yazması olmadığı ortaya çıktı. Wolfenbüttel'de bulunan en eski versiyon da bir kopya gibi görünmektedir.¹⁹ Hem Babinger'in hem de Tardy'nin baskılarını her iki ihtimali de akıld tutarak okudum. Bu iki tezden birine hak verecek kararı verebilmek için yeterince kanıt bulamadım. Reddig'in Dernschwam seyahati hakkındaki yeni monografisi de meseleyi aydınlatmada yeterli olamıyor.²⁰

Bab-ı Ali'yi birlikte ziyaret eden dört kişiden -Vrancic, Zay, Busbecq, ve Dernschwam- diplomatik görevi olmayan kişi Türkiye hakkındaki en etkileyici detaylı bilgileri kaydetmişti. Jirecek'in iddiası şudur:

"Gerek ondan önce gerekse ondan sonra yazılmış hiçbir seyahatname materyal zenginliği, taşıdığı değer ve günü gününe özenle kaydedilmiş hesaplamaları dikkate alındığında Verantius'la İstanbul'a gidip Busbeck'le dö-

18 Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Tabulae Codicum Manuscriptorum, VII, C. VII, s. 269, Nr. 13821, suppl. 1601 d. XIX, 20, 8, Vienna, 1875. Alıntılayan Babinger, *Hans Dernschwam's Tagebuch*, s. XVIII, dipnot 1.

19 Daha fazla bilgi için bkz. Friedrich Dobel, *Der Fugger Bergbau*, s. 13; Heinrich Kiepert, *Hans Dernschwams orientalische Reise 1553 bis 1555*, Globus, Braunschweig 1887, I, s. 184-190; II, s. 202-205; III, s. 214-220, IV, s. 230-235, Hans Dernschwams, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien*, Münih, Leipzig, 1923. Ayrıca bkz. O. Von Heinemann, *Die Handschrift der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel*, II, Böl. 3. Wolfenbüttel, 1898, s. 224, No. 2499. Alıntılayan Babinger, *Hans Dernschwams Tagebuch*, s. XXX.

20 Wolfgang F. Reddig, *Reise zum Erzfeind der Christenheit. Der Humanist Hans Dernschwam in der Türkei (1553-1555)*, Pfaffenweiler, 1990.

* Bu bölümde metinde Almanca olarak yer almakta olup tarafımızdan çevrilmiştir. Dernschwam ve Busbeck adlarının yazımı metinde geçtiği şekli ile bırakılmıştır. Ç.N.

nen Hans Dornschwamm'ın günlüğünü aşamamıştır."²¹ *

Dernschwam'ın Türk idaresi hakkındaki şahsi yorumları en değerli olanlarıdır. Ona göre bu idare Sultan'ın kitlelerden tamamen ayrı bir konumda olduğu mükemmel bir polis devletidir. Dernschwam batı dünyasına ulaştırmış olduğu bilgilere ek olarak aynı zamanda esaret altındaki insanların günlük yaşamlarındaki kısıtlamaları hakkında da tanıklıklarını kaydetmiştir. Tecrübeli bir iş adamı olarak yaptığı gözlemlere göre imparatorluğun başarısının altındaki gerçek "tüm iş gücünün köle işgücü" olmasıdır. Ülkenin ah-laken düşük bir durumda olduğu iddiasıyla günlüğünde bu değerlendirmesine birçok örnekler verir.²²

Eğer Dernschwam'ın kendi arzusu ile seyahate çıkmış olduğu varsayılırsa günlüğündeki bazı açıklamalar özellikle de Katolik karşıtı olanlar daha kolay açıklanabilir, bu durumda bu kayıtlar birer rapor biçiminde değil sadece şahsi gözlem ve görüşler olarak kaydedilirdi. Günlükteki kayıtlar Fugger ailesinin hoşlanmayacağı ve göz yummayacağı keskinliğin sınırında kalmaktadır. Dernschwam, bütün öfkesini kusarak işverenin dini hassasiyetlerini hiçe sayacak kadar "körü körüne dürüst" biri değildi. Bilakis hesapçılığı iyi bilirdi ve yaltaklanma kapasitesi de bulunuyordu. Dernschwam'ın Reformcu eğitim konusundaki hevesinin kökeni bu düşüncenin tesiri altında kalmış bir şehir olan Besztercebanya'ya dayanır. Ferdinand tarafından başpiskoposlar Vardai, Olah ve Vrancic'e gönderilmiş olan mektuplarda şehre reformist fikirleri ve heretik inançları reddetmeleri buyuruluyor bu faaliyetlere katılanların soruşturulması isteniyordu.²³

Dernschwam'ın Vardai'ye olan nefreti bu zamanlara dayanıyor olabilir. Eleştirilerinin hedeflerinden bir diğeri de 1526 maden ayaklanması sırasında ölüm cezası hükümlerini veren Verboczy'dir. Şehrin Wittenberg Üniversitesi öğrencileri olan ziyaretçileri oluyordu (Thomas Matthias ve Georg Baumhacker) ayrıca çok sayıda Protestan din adamı veya Protestanlık sempatisini geliyordu. Bölgedeki okul yeni fikirlere bir yuva teşkil etmişti.²⁴

Günlüğüne bakılarak Dernschwam'ın Protestan inancına veya Hussiti öğretisine sahip olduğu düşünülebilir. Rackeve Lutherileri ile konuşmalarından (497) ve kendisine bir arpalık verilmiş olan Papa yanlısı Penteleli Blasius

²¹ Constantin Josef Jirecek, "die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe". Eine Historisch-geographische Studie, Prag, 1877, s. 225-228.

* Bu bölüm metinde Almanca olarak yer almakta olup tarafımızdan çevrilmiştir. Dernschwam ve Busbeck adlarının yazımı metinde geçtiği şekli ile bırakılmıştır. Ç.N.

²² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Marianna D. Birnbaum, *Humanists in a Shattered World. Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Los Angeles, 1986, s. 225-228.

²³ Ipolyi, *Geschichte*, s. 117.

²⁴ A.g.e., s. 119.

Buti'ye olan tavrından "bir yıl içinde rahibeler anne oldu" reform kilisesine karşı bir meyli olduğu açıktır. (496) Budin'deki her iki tarafın din adamlarını da cehaletlerinden dolayı sert biçimde eleştirir, ikinci vaazın Macarca olmasını önemli görür. "Hristiyanlık Lutherçiler sayesinde ayakta kalacak" (500-501) Kendi insanların din adamlarını da aynı şekilde eğitimsiz ve görevi hak etmeyen kişiler olarak görür (501).²⁵

Dernschwam'ın Türkiye'den dönüşünde uğradığı Lasko'daki kaydı şöyledir: "Lasko'da eğitimli bir papaz ile karşılaştık. Hepsi Macar olan cemaate her iki inancın hizmetini sunuyor. Açıkça söylemek gerekir ki bu türden bilgiler onun işverenlerini ilgilendirecek türden bilgiler değildi. Ayrıca 1514 köylü ayaklanmasının kanlı bir biçimde bastırılmasının sorumlusu olarak gördüğü kardinal Thomas Bakocz'a olan öfkesini de dile getirir. Dernschwam hadiselerin tarihi bağlarıyla birlikte değerlendirerek Papa hakkındaki görüşünü de kaydeder ve papayı dünyadaki tüm ihtilafların sebebi olmakla itham eder (239). Devamında gelecek için insanların Jan Hus ve Martin Luther'in mücadelesini verdikleri öğretilere göre yaşayacağı umudunu ifade eder.

Bilindiği gibi bu elçilik seyahatinin olağanüstü ekstra getirisi imparator Augustus'un bir nevi siyasi vasiyetnamesi olan Ancyranum monumentum kitabesinin bulunması olmuştu. Busbeck mektuplarında İstanbul'a olan seyahatinden birinci çoğul kişi kullanarak bahsetmesine rağmen dünya bu keşfi ona atfetti.²⁶

Dernschwam günlüğünde bu olaydan şu şekilde bahseder:

"28 Mart'ta Kutilina'dan ayrılarak Türklerin Angur dediği Ancira'ya doğru yola çıktık ve saat onda oraya vardık. Açıkta konakladık ve 29 Mart'ta da orada kaldık. ... Şehre baktık kalenin bulunduğu yerden daha alçak bir tepede eski bir Roma yapısı dikkatimizi çekti. Bu büyük bir tiyatro veya belki de bir saray olabilirdi. Türklerin tam olarak yok edemediği zevkle inşa edilmiş sağlam bir yapıydı. Sarayın kapısında daha doğrusu girişinde beyaz mermer üzerine oymalar bulunuyordu, on iki ayak genişliğinde ve iki mızrak yüksekliğinde idi. Kapıya gelmeden iki tarafta saray kadar yüksek olması icap eden blok taş duvarlar vardı. Dikey olarak yazılmış antik Roma yazıtı

²⁵ Akıcı biçimde konuşup yazsa da Dernschwam'ın ana dilinin Macarca olmadığını belirtmesi gerekir. Macarların yemek masasındaki davranışlarını eleştirirken bir anekdota atıf yapar. "Macarlar parmaklarını yemeğe sokarlar" dedikten sonra alay edilirse cevapları onların tırnaklarının Viyana bıçaklarından daha iyi kestiği biçiminde olur: "Jobb az en krme beczy keschnall" (s. 306). Ayrıca Dernschwam'ın Zapolya'nın huzurunda iken kralla Macarca ve Latince konuştuğu da bilinmektedir.

²⁶ Ogier Ghislain de Busbecq, *Legationes Turcicae Epistolae quator*, Lipsiae, 1589. Daha önce de metinde belirtildiği gibi elçi Dernschwam'ın grubuna sonradan dahil oldu ve erken ayrıldı. Dernschwam onunla birlikte Budin'e döndü. Bkz. Birnbaum, Humanist, s. 226-229.

hala kısmen okunaklıydı.”²⁷

Metin parçalar halinde kopya edilerek Dernschwam’ın günlüğüne katılmış oldu. Vrancic ve Zay iki yıl için daha İstanbul’da kalırken Dernschwam Busbecq’le birlikte Viyana’ya döndü.

Dernschwam’ın günlüğünde daha başka Latince ve Yunanca yazıtlar hakkında bilgiler, klasik sütun çizimleri ve bazı binaların geniş planları da bulunur. Her halükarda seyahat edenler tarafından bu antik eserler tesadüfen bulunmuştur. Özel yerleri ziyaret etmek için ayrıca bir çaba sarf edilmediği açıktır.

Eğer Dernschwam Fuggerler için maden arayışında olsaydı kanımca İstanbul’a gitmek için Bosna’dan geçen bir rota seçerdi. Bu bölgenin yakınına bile uğramamıştır. Serebrenica’daki bakır madenleri (Balkanlarda en erken 1352 tarihli belgelerde geçen ilk madenlerden biri) seyahatine en yakın olan yeri ancak burası iki yüz mil uzakta kalır.

Türk idaresinin geç on beşinci yüzyıl ve on altıncı yüzyıla ait madencilikle ilgili kayıtları mevcuttur. Bu kayıtlar hem ekonomik ilişkileri hem de madencilik tekniklerini ihtiva eder.²⁸ En bilinenleri Bosna’daki ve güney Sırbistan dolaylarındaki madenlerdir. Madenlere yatırım yapmış olan Ragusalı tüccarlara ait kayıtlar da vardır. Bu bölgeler dışında az sayıda kayıt olmakla birlikte beş yüz yıldan fazla süre işletilmiş olan Makedonya’daki Kratovo ve Sidero Kapsa (Bizans kaynaklarında Siderokausia) madenlerini biliyoruz. Yunanlıların da Makedonya’da madenleri bulunuyordu. Bulgaristan’daki madencilikle ilgili bazı kanıtlar vardır, ayrıca Hırvatistan’daki madencilikle ilgili birkaç belge mevcuttur. On üçüncü yüzyıl ortalarında Balkanlara gelen Saksonlar bazı gelişmiş teknikler yanında madencilik kanunları da getirdiler, madencilik bunlar sayesinde birkaç yüzyıl boyunca sürdürüldü.²⁹ En karlı madenlerden biri olan Novo Brdo (Neueberghe) de Saksonlar tarafından açılmıştı.³⁰ Maden damarları Roma madenciliğinden gelen alışkanlıklarla aranmasına rağmen profesyonel olarak üretimde Sakson geleneği geçerliydi. Bulgar madenlerinden biri olan Ciprovci madeninin de (Berkovica yakınlarında) Saksonlarla bağlantısı bulunuyordu. On yedinci yüzyıl ortalarına kadar Katolik koloninin gümüş, bakır ve kurşun üretimini devam ettirdiği

²⁷ “Daselbst seind schöne romane antiqutates zwirch vber noch der lenge eingehawen gewesen, die man zum thail lesen mügen”, s. 190.

²⁸ Bkz. F. Spano, “Turski rudarski zakoni”, Glasnik Zemalskog muzeja u Sarajevu, 25, 1913, s. 133-194.

²⁹ Madenler yerel kanunlara göre idare edilmekle birlikte esasını Sakson mevzuatından almıştı. Bkz. History of Yugoslavia, Ed. Vladimir Dedijer, New York, 1974, s. 179.

³⁰ Bkz. Sema Cirkovic, “The Production of Gold, Silver and Copper in the Central parts of the Balkans from the 13th to the 16th Century”, Precious Metals in the Age of Expansion, Beitrage zur Wirtschaftsgeschichte, Stuttgart, Klett-Cotta 1981, 2, s. 41-69.

bilinmektedir.³¹ Aynı yıllarda Sebastian Münster'in bilgisi olduğuna göre Dernschwam'ın da bu Balkan madenlerinden haberdar olması gerekir.

Dernschwam Fuggerler için bir bağlantı kurmak isteseydi on altıncı yüzyılın en büyük madencilik merkezi olan Sidero Kapsa'yı (Osm. Sidrekapsi Ç.N.) muhakkak ziyaret ederdi. Söylenene göre bu madende aralarında Türkler, Ermeniler, Almanlar, Yahudiler, Bulgarlar, Sırplar ve Arnavutların bulunduğu altı bin kişi çalışmaktaydı. İspanyol Yahudileri tarafından işletilen bu madenin karlı bir girişim olduğunu bütün kayıtlar tasdik eder.

Türk savaşları sırasında bir zamanlar canlı olan madencilik genel olarak Balkanlarda geriledi. Profesyonel madenciler başka yerlere gittiler ve madenleri kiralayan işadamları yatırımlarını geri çektiler. III. Mehmet yeni bir düzenleme ile madenciliği canlandırmaya teşebbüs etmişse de yatırımcıları cesaretlendirecek bir durum yoktu. Sonuçta teknoloji ortaçağda kalmıştı ve profesyoneller kadar becerikli olmayan Sırp ve Arnavutlar madenlerde çalışıyordu. Bunun yarattığı kısır döngü ve düşen verimlilik kısa vadeli karlar peşinde olan yatırımcılara bile cazip gelmedi. Yani madenler sadece Türk ordusu ve darphanesinin ihtiyaçlarını sağlamaya başladı. Makedonya'da kısmi bir ilerleme olduysa da zengin madenler Novo Brdo ve Serebrenica Türklerden önceki üretim düzeylerine ulaşamadı. Müslümanlar madenlerin işletmesinden uzak durdular ve endüstriyel işleri Hristiyanlara bıraktılar. Kratovo kurşun madeninde ise köylüler madende çalışmaya gönüllü oldukları halde dehlizlerde çalışmaya zorlanmışlardı.³²

En büyük madenler İstanbul yolu üzerinde değildi ama Dernschwam seyahati sırasında hiçbir maden hakkında bilgi kaydetmemiştir. Yolunun üzerinde iki maden vardı. Bugünkü Bulgaristan ile Yugoslavya sınırında Kjustendil ve "via militaris"e en yakın olanı Buznik, ama o hiçbirini ziyaret etmemiştir.³³

Dernschwam'ın yukarıda bahsedilen madenleri herhalde biliyordu ve Türk idaresi altında serbest ticaret yasağı ile sabit fiyat politikasından da haberdardı. Bu kısıtlamalar ve şöhreti pek de iyi olmayan Türk bürokrasisi harici yatırımcıların ilgisini azaltıyordu. Yine de Sultan Novo Brdo, Serebrenica, Kratovo, Priştina, Serez, Selanik ve Sofya yakınlarındaki Breznik'ten azımsanmayacak bir gelir elde ediyordu.³⁴ Dernschwam seyahati sırasında

³¹ A.g.e., s. 43.

³² History of Yugoslavia, s. 220.

³³ Bildiğimiz kadarıyla Samobor dolaylarındaki madeni de ziyaret etmemiştir. Bunlar muhtemelen Alplerdeki madencilikle bağlantısı olan madenlerdir. Samobor yakınlarındaki bakır madeni 1565 sıralarında buraya yerleşmiş Alman madenciler tarafından işletiliyordu.

³⁴ Dernschwam'ın günlüğünde bunlardan hiç birine temas etmemesi dikkat çekicidir. Bu konularda bilgisi olması gerekir zira mesela Sultanın kendi ürünlerini üretip sattığından haberi vardı.

Breznik'i ziyaret etmek için de durmadı.

Bakır ve tuz Dernschwam'ın özel uzmanlık alanıydı. Tarnsilvanya'ya yaptığı seyahatleri sırasında tuz madenleri hakkında tuttuğu kayıtlar profesyonelliğinin ve uzmanlığının kanıtıdır. Ancak İstanbul'a yolculuğu sırasında Soli'de (Bosna'da ünlü bir tuz madeni) durmadı. Tam olarak yol üzerinde değilse de Bosna'dan geçişleri sırasında pek de uzakta sayılmazdı. Dernschwam sadece elçilik heyeti ile İmparatorluk Tuz İşletmesi'nin (Salzkammer) bulunduğu Smederevo'dan geçerken tuzdan söz eder. Burada Macar tuzunun Türkiye'ye taşınması sırasında kullanılan arabalar ve gemilerden bahseder (143-145).³⁵

Daha önceki Erdel ve Besztercebanya raporu tabii ki bir iş seyahati neticesinde hazırlanmıştı. Detaylı biçimde madencilik faaliyetleri ile çalışma koşulları - müzakereler ve grevlerden de bahsediliyordu- açıktı ki bu araştırma şirket için yapılmış ve rapor da işverenin gözü ile yazılmıştı. Türkiye seyahati sırasındaki günlüğünde ise tamamen başka konulardan bahseder.

On altıncı yüzyıl ortalarında özel madenlerle birlikte Amerika'dan gelen bakır Avrupa'da fiyatları düşürmüş eski teknolojileri değiştirerek modern üretim metodlarına geçemeyen madenler verimsiz kalmıştı. Sadece bu sebeple Fuggerlerin madencilik işlerini Avrupa'ya ve Osmanlı Dünyasına doğru genişletme arzularına sahip olma ihtimali oldukça düşüktür.

Bu konuda marjinal bir olarak belirtmek gerekir ki Fuggerler uluslar arası güçlerine ve etkilerine rağmen yeni keşfedilen Amerika kıtasının önemini ve imkanlarını fark etmekte başarısız olmuşlar, buradaki kolonileştirme ve sömürü imkanlarını görememişlerdi. Ancak buna kısmen minnettar olmaları gerektiği sonucu çıkarılabilir. Marcus Fugger'in İspanyollarla birlikte iş yapma girişimi olduğu ancak bunun yalnızca İspanyol rotaları ve gemilerinin kullanılması ölçüsünde olduğu bilinmektedir. Augsburg'daki Fuggerlerin en büyük rakibi olan Welserler özellikle Venezuela'da istilacılara çok büyük yatırımlar yaptılar. *Factorleri* yeni Dünya'ya gitti ama Welserler gemiler, yerleşimciler ve askerlerini kaybetti. Fuggerler İspanya tahtından Şili ve güney Peru'da imtiyaz elde etti (1532), ancak Welserler gibi istilaya ve kolonileştirmeye girişmek yerine ticarete ve ithalata yönelerek Avrupa'ya domates, muz, patates ve mısır getirdiler.³⁶

Dernschwam'ın Balkan seyahati sırasındaki metinden eski mesleki ilgilerine dönük herhangi bir emare bulunmadığı açıktır. Madencilik ve hatta ticaret konusundaki beyanları sınırlıdır. Erdel kaya tuzu ve yerel pazarlar-

³⁵ Bu konu hakkındaki tek tük bilgiler heyet Türkiye tuz taşıyan konvoylara tesadüf ettikçe serdedilir. Her seferinde Dernschwam sözlerine Macaristan tuzunun alınmasının Zapolya'nın müsaade etmiş olduğu bir hainlik olduğunu ekler.

³⁶ Welserler Venezuela'da yatırımlarının büyük bir kısmını kaybetti.

da bulunan iki çeşit deniz tuzu (siyah ve beyaz) fiyatlarını kaydeder, ancak baharatlar, yemeklik yağ, pirinç, meyve, şarap ve afyon fiyat listelerini de ayrıca verir (197, 206, 303).

Fuggerlerin ticareti konusundaki tek atıf heyetin tesadüfen Smederevo'dan Sofya'ya giden kurşun yüklü bir araba görmesi üzerinedir. Dernschwam burada şunları kaydeder:

"Bu kurşunun şekli ve kalitesi Fuggerlerin vaktiyle ("die Fugger Herren") Budin'den alıp Besztercebanya'ya naklettiklerine benziyor. Buna Sırp kurşunu adı verildi, erimeye uygun olmayan, vurunca pek tınlamayan türdendi (475).³⁷

Bu tesadüfi karşılaşmayı İstanbul'dan dönüş yolunda anlatan Dernschwam bir daha kurşun meselesine dönmez. Bir başka ifadesinde herhangi bir ek açıklama yapmadan 19 Temmuz tarihinde karşılaştıkları İstanbul'a giden kurşun yüklü arabalardan bahseder (477). Buda'da ise eski nostaljik anılardan bahseder Fuggerlerin bahçelerinin arasından araba yolu geçtiğini ve Fuggerlerin konağında Türk defterdarın ikamet etmekte olduğunu, ahşap ahırlarla çevrelenen şehir konağının ise çirkinleştiğini belirtir (499).³⁸

Dernschwam'ın seyahatine bir başka sebep daha olabilir: özel amaçlarla çıkılmış bir seyahat veya Fuggerler hesabına çalışmak yerine Dernschwam, Türklerin Avusturya ve Macaristan'ı işgal planları ile Türk hapisanelerindeki Macar esirler hakkında bilgi topluyor olabilir.

Günlüğünde onun Macar esirlerin şartları hakkında anlattıkları çok detaylı ve özenli biçimde yazılmıştır. Seyahati daha önce Macaristan'a ait olan bölgeden geçtiğinden gözlemleri ve doğal olarak seyahati ile ilgili anlattıklarının zeminini yağmacı Türkler ve Hajduk çetelerinin yıkıcılıkları oluşturur. Ancak aşağıda gösterileceği gibi sanki Türklerin esareti altındaki tek etnik grup Macarlarmış gibi seyahati sırasında Macarlara özel bir önem verir.

Neredeyse Macaristan'a atıfta bulunmayan sayfa azdır ve daha dikkat çekici olanı ise Dernschwam Türklerle ilgili bir husustan bahsederken karşılaştırmaları Macaristan üzerinden yapar. Türk yetkililerinin heyete Macar adetlerine göre ekmek, şarap, et ve meyve sunduklarını kaydeder (140).³⁹ Tuna kıyısında bir Belgrad kalesi olduğunu Budin'deki kadar yüksek olmadığını

³⁷ "Ist solch pleyvnd also geştalt, wie die hern Fugger von Zeitten zw Offen gekauft, in New Sol furen lassen, das man raczen pley genant, zum saigern, nicht getocht hot. Ist zw hart vnd klşingt nutte." (s. 254)

³⁸ "In der herren Fugger haus wont der turkisch schaczmaister, vor dem hause bis zum Stathause ist ein hulczener ros stall gepawt"; hemen ardından takip eden "Vor Hans Preussen haus ist auch ein klaipter ros stall gepaut, vnd durch die weitte gasse, do der Haller gewont, lautter hutten an die heuser bis zw vnser frawen." (s. 271)

³⁹ "Sunst schlecht mana inen auff vngerisch, mit 2 ader 3 prugeln, wohin man in trifft, das ers sein lebenlang nit vberwindt geprechlichen menschen werd n mus." (s. 69)

ve Budin'dekin aksine bunun kaya üzerine inşa edilmemiş olduğunu yazar (141). Ayrıca Galata'nın İstanbul'dan görünüşünü Budin'in Peşte'den görünüşüne benzetir (199). Smederevo Kulesini Nagyszombat'taki ile karşılaştırır ve toprakların Szolnok'tan olduğunu vurgular (142). Morava ve Niş nehirlerini Estergon'daki Garam nehri ile karşılaştırır; Kunovica bölgesi ona Erdel'i hatırlatır (145). İstanbul'daki binaların büyüklüğünü Pozsony ile karşılaştırır. Fakat neden Augsburg ya da başka bir Alman şehri ile karşılaştırma yapmaz? Herhalde işverenleri için bu daha fazla anlam ifade ederdi. Sofya'daki halka açık bir banyodan bahsederken bankların üzerinde Macar hasırları olduğundan bahseder. Bu Fuggerlerin ilgisini çeker miydi? Türk kıyafetlerini tasvir ederken Dernschwam şöyle der: "Yeniçeriler, Macarlar gibi geniş pantolonlar giyiyorlar... pelerinleri ayak bileklerine kadar iniyor, Macar Zsupica'dan (czupicze) biraz daha dar.⁴⁰ Dernschwam yeniden yakalanan esirlere uygulanan bedensel cezaların ölçüsünden bahsederken atılan dayakların Macar geleneklerine benzediğini belirtir (226).⁴¹ Günlüğündeki bir çizimde Bulgar kadınlarının başlığı Macar kızlarının giydiği "parta" ile karşılaştırılır (152). Papalık elçisinin çevresinden bir gencin yeşil keçe çoraplarını pantolonunun üzerine giydiği için Macar olduğunu düşünür (233). Macarların dar eldivenlerini ceketlerinin üzerine giydiğini hatırlatır (250).

Türklerin şarap yapımı konusunda Macar bir esirden aldığı bilgilerden (270) bahsederken üretimde kullanılan meyvenin adını -bir çeşit mürver-Almanca, Latince ve Macarca olarak verir. Tekrar belirtmek gerekir ki Fuggerlerin bu ve benzeri kelimeleri öğrenemeye pek heveskar olduklarını ileri sürmek inandırıcı değildir. Öte yandan kelimeyi anadili olan Almanca, Lingua Franca olarak Latince ve raporun bir ihtimal yazıldığı kişiler açısından Macarca olarak kaydetmesi mantıklıdır. Dernschwam'ın bahsettiği darı karışımından yapılan bir başka içeceğin Macaristan ve Erdel'de bilindiğini söyler (273). Bir başka küçük meyveden bahsederken Yunanca, Macarca ve İtalyanca isimlerini verir (304). Dernschwam Türk işgali öncesindeki Macaristan tarihini oldukça iyi bilir ve kendi tanıklıklarını da sık sık hatırlar (236-237).⁴² İznik'te ziyaret ettiği Yunan Ortodoks kilisesinin mütevazı koleksiyonunda bulunan iki Latince eserin Macaristan'dan çalındığını belirtir (443).⁴³

⁴⁰ Kelime güney Slavcası kökenlidir. Bkz. Istvan Kniezsa, *A Magyar nyelv szlav jövenyszavai*, Budapeşte, 1955, II, s. 582.

⁴¹ "Solchen falschen ferbt man auch mit kana den barth roth wie man den rossen den schwancz. Solche hab ich ir etlich gesehen hie vmbgehen. Solcher falscher zeugen findt man hie vmb 5 vnd 10 asper genug, wie auch in Vngern der prauch ist." (s. 77)

⁴² Bilgilerinin tamamı doğru değildir. Örneğin Eğri savaşının tarihini 1553 (175) olarak verir ama aslında bir yıl daha öncedir.

⁴³ Dernschwam'ın tutkulu bir kitap koleksiyoncusu olduğu ve burada kendi ilgi alanına yönelik olarak bilgi verdiğini belirtmek gerekir. Babinger'e göre, Dernschwams

Dernschwam, heyetleri her Macar esirler karşılaştığında günlüğüne kayıt düşmüş görünmektedir. Bazıları sadece geçerken kaydedilmiştir. “Smederevo’da az Macar var hepsi esir” (141). Diğerleri ayrıntılı şekilde tasvir edilmiştir: “Üzerinde genç Macar oğlanların olduğu bir kaç at gördük, sayıları on beş kadardı ve hepsi Türkler gibi giyinmiş kafaları traş edilmişti (143). Mümkün olan her durumda esirlerle temas kurmaya çalışır. Jagoda olarak bahsettiği bir köyde (muhtemelen Jagodina, şimdiki Sretozarevo olabilir) Miskolc’ta yakalanmış, beyin işlerine bakan bir Macar papazla konuşur (144).⁴⁴

Dernschwam Türkiye’deyken daha sonra 30 Macar florinini adamın babasından alacağını düşünerek genç bir Macar için fidye ödemişti. Aynı zamanda Türkler tarafından yakalanmış Rügenli genç bir adamla daha karşılaşmış, ancak onun için fidye ödememiştir (322-323).

Seyyahlar karşılaştıkları her esirle konuşma müsaadesine sahip değildi. Dernschwam karşılaştıkları büyük bir Macar esir grubundan bahseder: “Yakışıklı gençler, kadınlar ve çocuklar arabalarda ve atların koşumlarına bağlanmış sepetlerde götürülüyorlardı... Onlarla konuşmamız yasaktı. ... Yine de bize çoğunun daha önce Türklerin eline geçmiş bölgelerden uzaklara götürüldüğünü bildirdiler” (478). Dernschwam, günlüğünde kadınların halka açık yerlerde görünmediğini sıkça ifade eder ve onların görünmez bir hapis-hanede yaşadıklarından şikayetçi olur, ancak kendisi açık bir biçimde Macar kadınlarla ve esirlerle iletişim kurma şansına sahip olmuştur. İddiasına göre şehirdeki ahlaki çöküntüden, oğullarını kaybetmekten, kızlarının ise fuhşa sevk edilmesinden yakınmışlardır (272, 354).

Heyetin karşılaştığı el ve ayaklarından zincirlenmiş bir başka grup adam Macar *Haiduk*larıdır. On altıncı yüzyılda cephede bulunan “liberi haydones” genellikle sırp-lardan oluşurdu. Her nasılsa bu gruplardan bir Macardı. Başları traşlı yaklaşık yirmi adam büyük kapalı arabalarla naklediliyorlar-

Tagebuch, s. XXX, Dernschwam’ın kitaplığı 651 ciltte toplanmış iki bin civarında eser ihtiva ediyordu. Çok sayıda İnkunabel (1501’den önce basılmış el yazması olmayan kitap Ç.N.) Ama daha ziyade on altıncı yüzyıl ilk yarısı eserleri. Günlüğünden bilindiğine göre İstanbul’dan da el yazması kitaplar satın almıştır. Dernschwam Matthias Corvinus koleksiyonundan da en az bir cilt esere sahiptir, bu eser: Onkelos’un eseri (“Targum of Onkelos” olarak bilinir) “Pentateuch” un (Tevrat’ın ilk beş kitabına verilen ad. Ç.N.) Talmud’a göre Aramice çevirisidir. Sebastian Münster, Rudimenta Mathematica eserinin önsözünde Dernschwam’ın kopyasına atıfta bulunur. (Babinger, Hans Dernschwam Tagebuch, s. XXVIII). Bu kütüphane hakkında daha fazla bilgi için Bkz. Zsusanna Hermann, “Hans Dernschwam könyvei között”, *Az Egyetemi Könyvtar Evkönyvei*, IV, 1968, s. 167-177.

⁴⁴ “Vjl vngern mit weibvnd kindt aus funffkirchergent haben sich mit weib vnd kindt herein gen Jagoda zogen auff obstandt beken zusagen, lest sy pleiben, haben ein vngerischen pfaffen, wie obstat.” (s. 259)

dı. Dernschwam onların Nadasdy'nin ordusunda hizmet etmiş olduklarını, Türklerle Veszprém'deki muharebede yenildiklerinden Budin paşası tarafından İstanbul'a gönderildiklerini anlar.⁴⁵

Macarlarla ilgili her şey seyyahın ilgisini çeker. Jagoda'da Dernschwam bir çiftin mezarında kırmızı mermerden bir levha keşfeder. Taştaki oymalar onların Macar kıyafetleri giyinmiş olduğunu gösterir. "Sağdaki adam dolmanlarınkine benzeyen bir başlık giyiyor Zsupica gibi ve sol elinde benim zamanımda Kral Wladislaw'ın krallığı sırasında Macarların kullandığına benzer bir mızrak var" (487). Dernschwam kadınların kıyafetlerinden ve iki aile armasından da bahseder. Taştaki yazıyı çözmek için pek fazla zamanı olmadığından isimleri yazıldığı şekli ile kaydeder: "Magnificus Dominus Joannes de Alscham et Uxoris nomen Clara" (482). Mezar taşındaki tarih 1430'dur ve muhtemelen Peç'ten Türkiye'ye getirilmiştir "çünkü bu bölgenin beyi daha önce orada hizmette idi (482)." Bu türden bilgiler Fuggerlerin işine yarar mıydı? Budin'den İstanbul'da bir meydana taşınmış olan daha evvel şehrin muhafızları olarak kapının yanında bulunan iki bronz Herkül heykeli Fuggerler'in ilgisini çeker miydi? (267).⁴⁶

Türkiye'den dönüş yolunda Dernschwam'ın heyeti atında iki Macar çocuk bulunan bir sipahi ile karşılaşır. Dernschwam'a göre kırmızı ve siyah başlıklar giyen çocuklar dört yaşlarındadır (465). Dernschwam'ın tasvirleri ailelerinin daha sonra onları kıyafetlerinden yola çıkarak bulmasını ümit eden bir dedektifin yazdıkları gibi okunabilir. Aynı gün grup büyük atlarına bağladıkları sepetlerde Macar esirleri taşıyan Türk askerleri ile karşılaşır (465). Dernschwam aynı biçimde taşınan başka bir gruptan Mohaç'ta yakalandığını söyleyen genç bir Macar esirle konuşur (471). Bu bilgi göstermektedir ki Türk ordusu savaştan otuz yıl sonra da ele geçirdiği bölgelerden esirleri nakletmeye devam etmektedir.

Dernschwam'ın sergiledikleri onun zeki bir gözlemci olarak Türkiye'deki günlük yaşamı gözlediğini gösterir. Ayrıca Derschwam'ın günlüğü tarım aletleri, halka açık banyolar, kervansaraylar, özel ikametgahlar gibi kültüre ait birçok unsurun çizimini de ihtiva eder. Türklerin ve Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Sırp ve Bulgarların kıyafetleri ve adetlerini yazar. En ilginç göz-

⁴⁵ Thomas Nadasdy (1498-1562) Hırvatistan Banı ve Macirastan Palatini (Metinde daha sonra tartışılacaktır.) Almanca ibare şu şekildedir: "Auff dato (21 Temmuz, MDB) seind vns raisige turken, an einem wasserle aushaltend, begegnet vnd auff 4 bedegten langen wegen vngerische hajdokhen, an hend vnd fussen angeschmidt, gefurt, ir 24 vnd 25 geschunttene kopff. Sollen dem Nadaschdi zugehort haben vnd von Papa auszogen, irncz bey Vesprim geschlagen vnd gefangen worden. Sollden aus inen allein 3 darvonkhommen sein, schigt der bascha von Ofen herein." (s. 257)

⁴⁶ Uzun uzadıya heykellerin orijinleri ile ilgilenir. Hiçbiri Fuggerleri ilgilendirmezdi ancak Macar müşteriler için bir ithal malı olabilirdi.

lemleri Türklerin beslenme alışkanlıkları üzerine olanlardır. Dersnchwam'a göre konutların çoğunda mutfak bulunmaz, Türkler sokaklardaki tezgahlardan yiyecek alırlar, tezgahlar ızgara ile donanımlı olduğu halde istiridye ve salyangoz gibi bazı yiyecekleri pişirmeden tüketirler. (Bu bilgilerin doğruluğu elbette tartışmalıdır. Ç.N.) Kadınların beslenme alışkanlıkları hakkında hep içeride olmalarından dolayı bilgi edinemediğini de ifade eder. Osmanlı tarihçileri bu türden adetlerin önemini birkaç yüz yıl sonra fark etmişlerdir. Türk hayatındaki yemeği paylaşma geleneğinin eksikliği ve evin rolünün sınırlanmış olması bir nükleer dünya gibi eve ve akrabalık bağlarına yabancılaşmanın teşvik edilmesi, aileleri uzun süre birbirinden ayıran Osmanlı askerî stratejisinin başarısı için zorunluluktur.

Tatmin edici coğrafi bilgiler yanında, canlı kişisel gözlemleri ve olaylara özel bakışları ile Dersnchwam'ın "İstanbul'a yolculuk" günlüğü ayrı bir zenginlik kazanır. Bir taraftan Türklere olan kini ve güvensizliğinden bahsederken onların derin dindarlığından da etkilendiğini ifade eder. Bu konuda Dersnchwam'ın ne Macarlara ne de Bab-ı Ali'deki daha önceki Macar temsilcilere sempatisi vardır.

"1553 yılından önce İstanbul'da birkaç yıl geçiren elçi büyük bir baskı altındaydı, bir önceki elçi Sultanla birlikte Halep'e gitmişti. Aralarında İsabel ve Petroviç'in elçilerinin de bulunduğu (Petar Petroviç, Zapolya'nın akrabasıdır ve Johannes Sigismund'un muhafızlarından biridir, MDB) Hristiyanlığa ihanet eden alçaklara da Sultana refakat etme müsaadesi verilmişti. Bunlar yanlarında Macaristan'dan işe yaramayan tipte kişilerle birlikte Stephan olarak bilinen Voyvoda Johann'ın oğlu ve Erdel'i zorla ele geçirmiş olan o. çocuğu (metinde "Son of a bitch" Ç.N.) için entrika çeviriyorlardı. O ve Petroviç'e Sultan tarafından bayrak verildi. Ancak yakında Sultan Majlath, Valentin Tewerwk ve Verboczy ve Türklerin Budin'de kalarak orayı idare etmelerine müsaade edeceğini düşünen diğerleri gibi onları da ödüllendirecek. Hepsi zindanda mahvoldular. Majlath ve Tewrewk İstanbul'da, Voyvoda Johannes'in şansölyesi ve yakın dostu Verboczy Budin'de. 1541'de Türkler Roggendorf'ta yenildiğinde ve kovulduğunda ülkesini satan Macarlar Tewrewk'le birlikte ihanet etmişlerdi. Keşiş George (Martunizzi Ç.N.), İsabel ve Vovoda'nın oğlu Erdel'e döndü fakat birincisi de ödülünü aldı 1551'de ölümcül biçimde bıçaklandı. Verboczy Hristiyanlar için hüküm verecek bir kadı olmaya zorlandı. Bu işten kurtulmak istedi, Budin'de öldü ve Yahudi mezarlığına gömüldü."⁴⁷

⁴⁷ Birnbaum, Humanists, s. 226. Dersnchwam'ın buradaki Erdelli kişiler ve Macar soylulara yönelik antipatik ifadeleri muhtemel patronunun araştırılma safhasında hedef grubu daraltmak bakımından oldukça yararlıdır. Majlath hakkındaki eleştirileri daha sonra tekrar değerlendirilecektir.

Dernschwam'ın Macar esirlere olan ilgisini biraz daha açmak için aşağıdaki satırları da tercüme etmek yararlı olacaktır:

Aynı gün tekrar bu ülkeye getirilmiş Macar esirlerle karşılaştık. Kadınlar, çocuklar, genç kızlar hatta atlara bağlı sepetler içinde bebekler. İki Macar köylüsü boyunlarından zincirlenmiş (arabaya MDB) kafileyi takip ediyordu, böylece yaya on beş kişi vardı. Bazıları çoktan beri Türk hâkimiyetinde olan Bereny'den -Balaton gölü kıyısında- kaçırılmıştı. Yani eğer büyük bir askeri harekât olursa bütün halk kaçırılabilirdi (481).⁴⁸

Benzer bir karşılaşmayı İstanbul'dan dönen Busbecq de anlatır:

"De tems en tems nous trouvions sur les chemins des bandes de pauvres Chrétiens de tous ages chargés de chaines, attachés les uns aux autres çomme le sout les chevaux, quel'on conduisoit dans le plus dur esclavage."⁴⁹

Elçi esirleri Hristiyan olarak görür onun için milliyetleri önemsizdir.

Dernschwam'ın gözlemlerinin bilgi toplamak amacı ile yazıldığını düşünmek için yeterli sebep vardır:

İstanbul'a kütük şeklinde bakır taşıyan birkaç atla da karşılaştık. Ne zaman oraya ulaşacaklarını bilmiyorum. Budin'e kadar elçiye (Busbecq, MDB) eşlik edecek olan ve bizimle beş gün kalan Budin kahyası aniden Budin'e döndü. 20 Temmuz günü gizli bir haber aldım. Johannes Tewrewk altı yüz Türkü katletmişti, kahyanın dönme sebebi bu olabilirdi (481).⁵⁰

Dernschwam Belgrad'ı kaybetmekle suçladığı Macarların daha evvel elerinde bulundurdukları askeri güçten de bahseder. Tuna ve Sava nehirlerinin Birleştiği Belgrad'ın "Macaristan'ın anahtarı" olduğunu vurgular (1521). Şehrin iyi takviye edilmemiş olduğunu ileri sürer. "Utanç verici bir biçimde her taraftan gelecek saldırılarla düşürülmeye açıldı Bir tarafı topraklarla yukarıdan bile vurulabilirdi." (488).

Zimony (Zemun) hakkında şöyle yazar: "Bir kilise kadar korunmasızdı. Macarlar manastır gibi görünen ileri karakollarını Tuna-Sava-Drava-Tisza hattına sıralamışlardı. Bu yüzden Macarlar ülkelerini kasten kaybetmişlerdir" (489). Dernschwam birlikte seyahat ettiği yol arkadaşlarından biri olan delegasyona Kamarom'da katılan İmre Nagy'nin hainliğinden de söz eder (417-418).

⁴⁸ Auff dato (22 Temmuz, MDB) seind vns wider vngerische gefangene begegnet, som an heringetrieben, weiber in sam korben mit knaben, magdlein vnd ainem sawgkind aud den rossen. Auch 2 jung pawern zw fusse mit den helsen an einer ketten in allem v15 persson. Seind ains thails zw Berin gestolen vnd weggefurt worden, son eben dem see Balata ligt, der turken gehuldigt volk. Also, wan ein gewaldiger zug solt beschehen, wurden sy das volk alles wegk treiben." (s. 258-259)

⁴⁹ Ogier Ghislain de Busbecq, ... Lettres du baron bsbec ... Paris, 1748, I, s. 196.

⁵⁰ Kahja/kyhay/thai/kjaja Türkler için çalışan tercüman ya da katip. (MDB'nin burada bahsettiği görevli muhtemelen Çavuş'tur. Ç.N.)

Türklerin, tembellikleri yüzünden ülkelerini kaybetmek suretiyle tanrı tarafından cezalandırılan “Macar soyluları” gibi tembel ve işten kaytaran kişiler olduğunu düşünür (329). Dernschwam, sık sık Türklerin başka ülkelerden ziyade Macaristan ve Avusturya’da savaşmasının sebebinin bu ülkelerdeki zengin ganimetler olduğunu belirtir (177, 254, 439, 470). Türk askerlerinin kendisine gelecek yıl Macaristan’a büyük bir sefer planlandığını söylediklerini kaydeder.

Dernschwam, Türkler tarafından tutsak edildikten sonra kazananların tarafına geçen etnik gruplara öfkesini dile getirir. İlk olarak güney slavlarından bahseder. Ona göre “anti Macar saplantıları yüzünden bütün Hristiyanlığa karşı hareket etmektedirler -fakat efendileri olan Türk veya Şeytan hizmetlerinin karşılığını onlara ödeyecektir... Daha önce Macaristan’a ait olan yabancı etnik gruplar artık yoktur, Türk henüz bütün Hristiyanları ezmek için o kadar ileriye (batı) gidememişti.” (213-214). Bunlar kendi özel çıkarımları mıdır yoksa onu bu yolculuk için görevlendirmiş olan kişiler hesabına mı çıkarılmış sonuçlardır? “Yabancıların ihaneti” milliyetçi partinin popüler bir teorisi idi Georgius Sirmiensis’in (György Széremi eserinde de en aşırı şekilde ele alınmıştı.⁵¹

Tabii ki bir adamın kendi seyahatine ait düşünceleri olacaktır. Dernschwam seyahat heyetinde yer alanların bir listesini de sunar. Kendisi hakkında ise şunları yazar: “ve ben Hans Dernschwam üç atımla kendi hesabıma” (192). Tabii ki bu tek başına bir kanıt değildir. Gizli bir gözlemci olarak katıldığı delegasyonda doğal olarak müşterisinin adını da gizli tutacaktır. On altıncı yüzyılda Türkiye’ye ya da kutsal topraklara seyahat eden ve daha sonra yapılan araştırmalar sonucunda bir biçimde casus olduğu ortaya çıkan pek çok seyyah örneği vardır. Tipik bir örneği tanınmış eser “Costumi e i modi particolari della vita de Turchi”⁵² adlı eseri yazmış olan Zadar doğumlu İtalyan ajanı Luigi Bassano’dur. Daha sonra Venedik’teki İspanyol elçisinin hizmetinde olduğu ve yıllık iki bin scudi ücretle İstanbul’daki “muhibir”i olduğu ortaya çıkmıştır. Bir başka iş adamı ya da Avusturya ajanı Floransalı Zouan Pastor idi.⁵³ Pastor ailesi Floransa’dan Zagreb’e taşınmıştı. Aslında büyükbaş hayvan ticareti yapıyor, Macaristan, Hırvatistan ve Venedik’te gizli sığır satışı yapıyorlardı. İşler savaş yüzünden azalınca Türkler hakkında Ferdi-

⁵¹ Georgius Sirmiensis, *Epistola de perditione regni Hungarorum*, Ed. Gustav Wenzel, Pest, 1857, (Monumenta Historica, Scriptorum, D).

⁵² İlk baskısı 1545’te Roma’da yapılmıştır. Daha fazla bilgi için Bkz. Birnbaum, *Humanists*, s. 268-271.

⁵³ Pastor hakkında daha fazla bilgi için bkz. Igor Karaman, “Die Grosshändler in der Stadt Zagreb zur Zeit der Türkenkriege (16. Bis 17. Jahrhundert)”, *Beiträge zur Handels- und Verkehrsgeschichte*, Graz, 1987, s. 75-81 (Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte, 3).

nand'a casusluk etmeye başladılar. Belki de Avrupa arşivlerinde yapılacak ince araştırmalardan sonra Dernschwam'ın da benzeri bir kariyeri olduğu ortaya çıkarılabilir. Dernschwam'ın Macar bir işvereni olduğu konusundaki bu kadar imalardan sonra en azından bir muhtemel aday olduğu konusunda kendimi söz söylemeye mecbur hissediyorum. Doğrudan kanıtlar olmasa da benim şüphelerim Dernschwam'ın Baron Tamas (Thomas) Nadasdy ile bir tür anlaşması olduğu yönünde.

Tamas Nadasdy (1498-1562) Budin, Bologna ve Roma'da üniversite öğrenimi gördü.⁵⁴ 1521'de Papa tarafından II Layoş'un sarayına, kardinal Tomaso Vio'nun refakatinde tercüman olarak Macaristan'a geri gönderildi. 1525'te patronları Vac piskoposu Szalkay, hazinedar Bornemissze sayesinde kraliyet sekreteryasının bir üyesi oldu. 19 Haziran 1526'da eli kulağında olan Türk işgaline karşı acil yardım istemek üzere Speyer diyet toplantısına Ferdinand ve V. Karl'a gönderildi. Elleri boş olarak dönüşü sırasında Mohaç savaşına yakalandı ve Budin'e ulaşamadı. Kamarom'da kraliçenin kaçına dahil oldu ve ona sürgün yolculuğunda eşlik etti. 20 Ağustos'ta geri döndü ve Budin kaptanı/yüzbaşısı olarak tayin edildi. 1529'daki savaş sırasında Süleyman tarafından yakalandı ve Zapolya'ya teslim edildi, Nadasdy "milli kral" ile birlikte kaldı. Budin savunması nedeniyle Fogaras (Fogaras, Romanya) ve Huszt (Chust, Ukrayna) tuz madenlerini aldı. Fogaras güç ve değeri bakımından bir dükalık seviyesinde idi. Fakat Nadasdy tamamen karşısında olduğu Aloisio Gritti'nin naibliğe seçimi nedeniyle Zapolya ile ters düştü. O zamana kadar ülkenin en varlıklı ve etkili adamıydı, Gritti'nin kral da dahil hükümetin tamamını ele geçirip sultan teslim etme planını anladıktan sonra Ferdinand tarafına geçti. Bu karar onun sadece servetini artırdı. Kraliyet izni ile eşi Ursula Kanizsai'nin mirasını ve mülkünü Hırvatistan'da daha önce Ferdinand'ın kız kardeşi kraliçe Maria'ya ait olan tuz madenleri ile birlikte tamamen ele geçirdi. Kısa sürede Ferdinand'ın müşavirlerinden biri oldu ve 1537'de Peter Keglevich ile birlikte Hırvatistan ve Dalmaçya banı olarak tayin edildi. Bu tarihten itibaren Nadasdy yükselişine devam etti. 1540'ta Judex Curiae Regis tayin edilerek ülkenin en yüksek adli makamına getirildi ve Erdel hazinedarı oldu. 1554'te Macaristan Palatin'i oldu. 1541'de kayınbiraderi ve arkadaşı Erdel voyvodası Istvan (Maylad) Majlath'ı kurtarmak için her şeyi yaptı, serbest bırakılması için Fogaras mülklerini dahi teklif etti. Erdel tahtına vasi tayin edilen Martunizzi ile kararlı bir biçimde müzakere

⁵⁴ Tamas Nadasdy'nin hayatının detayları hakkında bkz. Mihaly Horvath, Grof Nadasdy Tamas élete nemi tekintettel korara, Buda c1838. Çağdaş bir biyografi için Gabor Szentgyörgyi'nin çalışması (Nadasdy'nin sekreteri) tavsiye edilir. Ayrıca bkz. Ferenc Buday, Magyarorszag polgari historiajara valo lexicon, vol. 2, Budin 1805.

ettiyse de bir sonuç elde edemedi.⁵⁵ Istvan Majlath'ın tam doğum ve ölüm tarihleri belli değildir.⁵⁶ Babası Matthias 1480 yıllarında Erdel'ya taşınmış ve Fogaras'a yerleşmişti. Majlath, Mohaç'tan kurtulduktan sonra kendisine Fogaras'ta hisse veren Ferdinand'a katıldı. Daha 1528'dan kısa bir süre sonra ise Zapolya tarafına geçti. O da Gritti'nin hasımlarından biriydi ve İmre Czibak'ın ölümünden sonra yakalanan Gritti'yi öldürenler arasındaydı.⁵⁷ 1534'te Majlath Erdel voyvodası oldu ve Martunizziye karşı mücadele etti. Martunizzi onu hazineden hırsızlıkla suçladı ve Majlath Fogaras'a çekildi. 1540 Torda diyetinde Zapolya onu hain olarak suçladı ve diyet giyabında ölüm cezası vererek mallarının müsaderesine karar verdi.

Zapolya'nın ölümünden sonra Martunizzi başarısız bir biçimde Majlath'ın gücünü kırmaya uğraştı. Majlath kendisinin hatta Türklerin de desteğini sağlayarak Erdel'nün seçilmiş dükü olabileceğinin planlarını yapıyordu. 20 Temmuz 1541'de Moldova voyvodası Majlath'ı yaklayıp Türklere teslim etti, Balint Török (Tewrewk) ile birlikte öldüğü 1550 yılı aralık ayına kadar on yıl kalacağı Yedikule'ye hapsedildi.⁵⁸

Nadasdy, Martunizzi ile ilk kez 1542 yılında temasa geçmişti, ancak birkaç yıl sonra Majlath Türk gözetimi altındayken Nadasdy, onun kayınbiraderinin serbest bırakılması aleyhine çalıştığını düşünmeye başlamıştı. Bu Nadasdy'nin Ferdinand'a yazdığı bir mektuptan anlaşılmaktadır.

Şimdi bana kayınbiraderimin serbest bırakılabileceği konusunu görüşmek üzere yazıyor. (Martunizzi, MDB) Sadece öyle davranıyor ama onun serbest kalması için başka yollar olup olmadığını araştırıyor ve daha sonra bu ihtimalleri ortadan kaldırıyor. Şimdiye kadar serbest kalması için bütün yolları tıkadı. Tanrının yardımıyla neredeyse iki kez onu alacaktık fakat o

⁵⁵ Martunizzi (Frater George Utjesenic, 1482-1551) Aziz Paulcu keşiş George Martunizzi soyadını kullanmıştır. Zapolya taraftarı olmuş ve 1527'den sonra en güvenilir yakın adamı olmuştu. Hazinedar, Varad piskoposu görevleri ile Zapolya'nın oğlu Johann Sigismund'un muhafızlığı görevlerini yerine getirmişti. 1542'den sonra Erdel'de vasi olarak bulundu. Habsburglarla gizlice görüşerek onların desteğini aldı. Erdel voyvodası yapıldı ve Ferdinand'a hizmetleri ile kardinal şapkası da taktı. Martunizzi aynı zamanda Türklerle ve Ferdinand'ın bilgisi dahilinde onu öldüren General Castoldo ile de bağlantı halindeydi.

⁵⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Bela Mailath, Maylad Istvan, Budapeşte, 1889.

⁵⁷ İmre Czibak (ö. 1534) Zapolya'nın kraliyet konseyi üyesi güvenilir adamı ve hayatının son yılında Erdel Voyvodası idi. Ferdinand'ın Macaristan naibi Aloisio Gritti tarafından öldürüldü. (Bu satırlarda bir bilgi hatası olduğu görülmektedir. Ç.N.)

⁵⁸ Yedikule Maqrmara denizi kıyısında eski bir kaledir. İlk kez Sultan II. Mehmed tarafından hapisane olarak kullanılmıştır. Balint (Valentin) Török 1527'den sonra Ferdinand'a katılmış ama daha sonra 1536'da Zapolya tarafına geçmişti. O da Johannes Sigismund'un muhafızlarından biri idi. 1541'de Sultan tarafından yakalandı. Török Majlath'tan sadece bir yıl daha fazla yaşadı, 1551'de öldü.

durdurdu, yaşamaya devam ettiği sürece de aynısını yapacaktır. Bundan hiç şüphem yok.⁵⁹ Çaresizce Majlath'a yardım etmeye çalışan Nadasdy, yardım için kraliçe Isabella'ya başvurdu.

Görünüşe göre kraliçe nüfuzunu kullanmak istemiş ancak Martunizzi bu planı da sabote etmiştir. Yine de Majlath'ın eşi Erdel ile Bab-ı Ali arasındaki haberciler ve elçiler sayesinde eşiyle haberleşmeye devam edebilmişti. Birlikte hapisanede kalan Majlath ve Török habercilere göre bu geçici ikametgahlarında yeterince rahat biçimde yaşıyorlardı.

Nadasdy'nin mektupları (ilk yayını Georg Pray, "Epistolae procerum regni Hungariae 1490-1711" Pösonii, 1806) 2, 117, 142, 160, 171-173, 185, 187, 198, 202 ve 250 özellikle Majlath'la ilgili olanlardır ve bunlarda Majlath'ın talihi ve eşi ile yetimlerinin geleceği konusundaki kaygılar dile gelir. Nadasdy kolay vazgeçmemiştir. Bu kez Bab-ı Ali'deki Fransa elçisi Giovanni Maria Malvezzi'ye (Malvezi Habsburg elçisidir, burada bir bilgi hatası mevcuttur. Ç.N.) dönmüş, konuya müdahale edip edemeyeceğini sormuştu. Mahpusun oğlu Gabor Nadasdy'nin vesayeti altında idi. Gabor babasının adına sorun yaratmaktan başka bir şey yapmadıysa da Nadasdy onun koruyucu muhafızı olarak kaldı. Bu arada Malvezzi de sultan tarafından hapsedilmiş ve 1550'de Majlath ölmüştü.

2 Mart 1551'de Majlath'ın dul eşi kardeşinden eşinin ölümünü araştırmasını istedi. Görevlendirdiği kişi geri dönmemiştir ve şu şekilde yakınıyordu:

Pal'in geri döneceğine inanmıyorum, çünkü zavallı kocama gönderdiğim 100 Florine muhtemelen el koydu. Zavallı kocamın öldüğü muhakkak ama ben bu konuda daha fazla bilgi edinmek isterdim.⁶⁰

Nadasdy'ye kayınbiraderinin ölümü konusunda herhangi bir kimse kesin bir bilgi vermemiş gibi görünmektedir. "Pal" ilk haberi 2 Mart 1551'de getirmiştir ve bu konudan Nadasdy'nin Majlath'ın eşine yazdığı 19 Mart 1551 tarihli mektupta bahsedilmektedir. Aynı mektupta Mate Daczo'nun da daha fazla bilgi ile Nadasdy'yi ziyaret ettiği bilgisi verilmektedir. O da asla geri dönmemiştir.⁶¹

9 Mayıs 1551 tarihli bir başka mektupta ise Majlath'ın eşi Nadasdy'den

⁵⁹ Horvath, Grof Nadasdy Tamas, s. 85. Nadasdy'nin Mardunizzi'nin ölümünde dahil bulunduğu yönünde söylentiler mevcuttur. Olay vuku bulduktan sonra kendisine malumat verilmiştir. Bu karakterinin pek dışında bir olay değildir. Ayrıca 12 Şubat 1542'de bir başka soylu Istvan Istvanffy'nin ölümü sebebiyle suçlanmıştır ve birçok çağdaş tarihçi kendisinin suçlu olduğuna inanır.

⁶⁰ Pal (Paul) Székely (Majlath'ın eşinin 17 Ağustos 1545 tarihli Nadasdy'ye mektubundan kendisinden bahsedilir.) Türkiye'ye eşine para gönderdiği aynı kişi olmalıdır.

⁶¹ Daczo'lar eski bir Sekler ailesiydi ailenin bir üyesi olan Peter, Istvan Bathory'nin refakatindeydi (1576) bir başkası ise Bathory'nin Temeşvar paşası nezdinde elçisi olan Janoş'tu. (1575) Mate hakkında başka bir şey bilinmemektedir.

tekrar eşinin nasıl öldüğünü ve nereye ne şekilde gömüldüğünü ortaya çıkarmasını istemektedir. Nadasdy'ye kocasının ölümünden önce bir vasiyeti olduğu konusundaki söylentileri ileterek kendisine bu konuyu ortaya çıkarmada yardımcı olması için yalvarmaktadır. Yirmi yıldan beri Majlath'la evli olan dul eşi sonunda sarayla sürdürülen uzun müzakereler ve Nadasdy'nin yardımcıları neticesi Majlath'ın mülkünün bir kısmını almayı başarmıştı. Eğer kocasının vasiyetini gösterebilmiş olsaydı bu meseleyi daha kolayca halledebilirdi. Majlath'ın eşi 26 Haziran 1551 tarihli kardeşine yazdığı mektubunda en azından eşinin bedeninin getirilmesi konusunda bir tanıdıklarının bedenini getiren bir Yunan'dan bahsetmektedir.

Majlath'ın dul eşi Rüstem Paşa'ya da yazarak eşinin cenazesini istemiş ancak mektubu ulaşmamıştır. Adam, "Frenk, Papaz ve Yahudi İbrahim" Paşa'nın herhangi bir iş konuşmadan önce parayı görmek istediğini iddia eder.⁶² Dul kadına elçinin yıllık vergiyi Sultana getirinceye kadar beklemesi sonra onların yardımını istemesi söylenir. Kardeşine cenazenin bir dolaba saklanıp çivilendikten sonra gizlice imparatorluktan kaçırılması konusundaki detaylı planını anlatır.

Vrancic ve Zay haraç ödemesini İstanbul'a taşıyor ve Dernschwam da onlarla birlikte seyahat ediyordu. Daha önce Vrancic Nadasdy'nin kayınbiraderi konusundaki kaygılarını Mihaly Csaky'ye yazmıştı:

Nullum ei praestatur gratius officium, quam cum de ipsius Majladi vita atque carceribus scribitur, quem habet anima sua sane cariorum.⁶³

Gerçekten de Nadasdy'nin Dernschwam'ı kayınbiraderi hakkında daha fazla bilgi edinmesi için görevlendirmiş olması oldukça akla yakındır. Malvezzi fiyaskosundan sonra resmi görevi olan temsilciler yerine siyasi bağlantısı olmayan güvenilir bir kişi aramış olmalıdır. Hem Macar olmayan ama Macarca bilen hem de ağız sıklığına güvенеbileceği birisi. Dernschwam bu niteliklere tamamıyla sahipti. Ayrıca emekli bir kişi olarak bu seyahati yapacak zamanı vardı ve antik eserlere olan ilgisi bilindiğinden elçilere eşlik edeceği bu seyahat ona heyecan verebilirdi. Elbette bu yolculuk dünyaya özel olarak masrafların karşılandığı bir seyahat olarak sunulmalıydı.

Dernschwam Nadasdy ile ilk kez Mohaç'tan önce ve daha sonra Fuggerlerin Faktorü iken 1530'da karşılaştı. Conrad Myr Paulus Vardai ile temas kurdu ve daha sonra Estergon piskoposu ve Nadasdy onların Dernschwam'ın Erdel'daki Fugger tuz madenleri konusundaki misyonu için desteğini istediler.⁶⁴ Fuggerler ile Nadasdy arasında dostane bir ilişki vardı. Anna Sluny'nin Szalay ile evliliği Nadasdy tarafından organize edilip masrafları karşılanmış,

⁶² 26 Haziran 1551 tarihli mektup.

⁶³ Horvath, Grof Nadasdy Tamas, s. 141.

⁶⁴ Wenzel, A Fuggerek jelentösege..., s. 185.

Fuggerler, Vrancic ve Zay davet edilmişti.⁶⁵ Muhtemelen diğer adayları da düşünmüş olan Nadasdy Vrancic ile olan bağlantıları sebebiyle de kolayca Dernschwam'ın heyete refakat etmesi konusunda hakkında karara varmıştı. Nadasdy ayrıca Macar soylularının da bir temsilcisi olarak Türkiye hakkında güvenilir bilgileri elde etme konusunda da istekliydi.

Viyana'ya dönüş yolculuğu sırasında Dernschwam Türk idaresi altında bulunan Budin'de bir süre kaldı. Şehrin hayatını, terkedilmiş evlerin ve devlet binalarının durumunu, camiye çevrilmiş kiliseleri günlüğüne kaydetti. Bu türden bilgiler Macar olmayanlar için o kadar ilginç değildir, ancak bunlar Türklerin eline geçtiği 1543 yılından beri şehre girmesi yasaklanmış olan Nadasdy gibi kişiler için oldukça ilgi çekici bilgilerdir. Nadasdy Macar esirlerin tamamının durumu ile oldukça yakından ilgileniyordu. Busbecq'ten Nadasdy'ye yazılan bir mektupta elçi, Thomas (Literatus) ve Antal Backy, (Baychy) adlı iki esirin durumu ile ilgileneceği hususunda söz veriyordu. Busbecq'in yazışması sırasında Thomas adlı esirin kaçtığı diğerinin ise hala hapiste olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶

Dernschwam için de aynı şekilde iyi tanıdığı ve uzun süre saygı duyduğu bir kişi ve Protestanlarla yakın ilişkisi iyi bilinen bir Macar soylu hesabına çalışmak herhalde bir cazibe arz ediyordu. Nadasdy'nin Melanchthon'a göndermiş olduğu iki mektup onun çağdaşı Protestan kültürü ve Reform çalışmalarına olan ilgisini kanıtlamaktadır. İlk mektubunda Melanchthon, Matyas Devai Biro ve Janos Sylvester iş Nadasdy'ye tavsiye eder.⁶⁷ İkinci mektubunda Nadasdy'den evi Türkler tarafından işgal edilen Janos Drugner'e destek olmasını ister. Nadasdy gerçekten de Sylvester'i destekler "Grammatica Hungaro-Latina" (1539) ve Yeni Ahit çevirisinin Sarvar'da basılmasının masraflarını karşılar. Kendi sekreteri ve ilk biyografisinin yazarı olan Gabor Szentgyörgyi de derecesini Wittenberg de almıştı.⁶⁸

⁶⁵ Arpad Karolyi - Jozsef Szalay, Nadasdy Tamas nador csladi levelezese, Budapest, 1882, s. 51-52. İstvan Majlath ve Janos Szalay Nadasdy'ni çok yakın arkadaşları idi. Nadasdy Majlath'ın bir akrabası olan Ursula ile evlenirken Anna ise Szalay ile evlenmişti. Sonuçta üç genç adam bir çeşit kardeşlik yemini etmişti. Bkz. Martinus Kovachich, Sacriptores rerum Hngarorum minores hactenus inediti, Buda, 1798, I, s.137, Veboczy muhtemelen Majlath'a karşı olan (1548) davası nedeniyle davetli listesinde bulunmuyordu.

⁶⁶ O. Gh. De Busbecq, Legationes Turcicae Epistolae, III, s. 40.

⁶⁷ Şüphesiz Sylvester'in Yeni Ahit çevirisini okuyan Dernschwam bu çalışması ve patronu hakkında öfkeli yorumlar yapmıştır. Bkz. Zsuzsanna Hermann, Hans Dernschwam könyvei között, s. 174. Yine de bu sıradışı notların tarihi tam kesin değildir. Dernschwam bunları seyahatinden birkaç yıl önce de yazmış olabilir.

⁶⁸ 1550 yılının ikinci yarısında Nadasdy'nin sekreteri olmuştur. Çok sayıda Latince ağıt yazmıştır.

Görüldüğü gibi Nadasdy ayrıca hümanist eğitimle gurur duyan askeri ve siyasi bir liderdi. Almanca, Latince ve İtalyanca'nın da aralarında olduğu çok sayıda dil konuşuyor ve Yunanca çalışıyordu. Dernschwam bu muhtemel müşterisi ile insani bilimlere (humanities) duyduğu sevgiyi de paylaşıyordu. Sadece bir iş adamı değildir: günlüğünden bir çok Rönesans aydını gibi entelektüel faaliyet ve çalışmalara duyduğu ilgi anlaşılmaktadır. Tanınmış hümanistlerden Dernschwam'ın irtibatla oldukları şunlardır: Sebastian Münster, Joachim Camerarius, Johannes Cuspinianus, Caspar Bruschius, ve Hieronymus Wolf.⁶⁹

Kabul etmek gerekir ki Denschwam Majlath'tan pek fazla söz etmez. O ve Török'ün uzun süre Yedikule'de hapis olduklarını belirtir. "Alda is Torek Balindt vnd Mailadt lange zeit verwart gewesen in eysen"⁷⁰

Fakat onlara merhamet etmek yerine Dernschwam iki mahpusu küçümser ve onları düşmandan elde ettikleri ödüller için ülkelerini satan kişilerle örnek olarak görür.

"Aber der Turk wird inen gleich denselben lon geben, wie dem Maylad, Torek Bal,nd, Werweczy und andern, die vormaint, der turk wurd sy zw Ofen und in Ungern gubernirer lassen pleiben; die alle in gefengnus gestorben."⁷¹

Aslında bu ifadeler Nadasdy'nin Dernschwam'ı görevlendirme ihtimali iddiasına ters düşer niteliktedir, ancak Baron'un kayınbiraderinin yakalandığı sırada onun hakkında ne düşündüğü açık değildir. Tam olarak ne zaman ve ne şekilde öldüğü hakkında bilgi edinmek ve eğer mümkün olursa kız kardeşine bir iyilik olarak cenazesini götürmek dışında bir amacı da olmayabilir.

Sonuçta eğer yukarıdaki gibi Dernschwam'ın bir gizli ajandası olduğu kabul edilirse onun Majlath hakkındaki yazdıklarını ayrıca gizli olarak Nadasdy'ye vermiş olabileceği varsayılabilir. Dernschwam ve elçi heyeti Majlath'ın eşinin kocasının ölümüyle ilgili son mektubundan kısa süre sonra İstanbul'dan ayrıldı. Dernschwam Viyana'ya 11 Ağustos 1555'te döndü. Majlath hakkında herhangi bir bilgi olmadığından 15 Ocak 1556'da Anna kardeşine şöyle yazıyordu:

"Mektubundan anladığım kadarıyla sana ilgilenmen için yalvardığım şeyi yaptığını söylüyorsun, Allah bana ve çocuklarıma sana yardımların için minnettarlığımızı ödemekte yardım etsin."⁷²

⁶⁹ Babinger, Hans Denschwams Tagebuch, s. XXVII.

⁷⁰ A.g.e. s. 51.

⁷¹ A.g.e. s. 82.

⁷² Tovabba ertem az kd levelebol hogy az, mirol en kenyeregtem valaknek, kd gon(d)jat viselte, ki adja Isten hogy mind gyermekeimmel egyetemben megszolgalhassuk tke kdnek (A. Karolyi-J. Szalay, Nadasdy nador.)

1555 yılında Augsburg'da iki rakip Hristiyan inanç grubu arasında yarı yarıya bir eşitlik kuruldu ve Fuggerler döndü. 1556'da V. Karl'ın görevinden çekilmesi ile firmanın ortaya çıktığı zamandan itibaren en parlak devri de geride kalmış oldu. Anton'un 1560'taki ölümünden sonra firmanın iki mirasçısı oğlu Marcus ve yeğeni Hans Jacob iş adamlıklarından ziyade eğitim ve sanat alanındaki patronaj faaliyetleri ile tanınmışlardı. İspanya'ya karşı sürdürülen bağımsızlık mücadelesi Antwerp ve Brüksel'deki ticari hayatı harap etmişti. On yedinci yüzyıl ortalarında Habsburgların yenilgileri ile birlikte Fuggerlerin kaybının sekiz milyon dukayı bulduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu bizim ele aldığımız dönem değildir.

Nadasdy'nin kariyeri 1550'li yıllarda tepe noktasına ulaşmıştı. 1552 Pozony ve 1553 Sopron diyetlerindeki önemli isimlerden biriydi. Bu nedenle 15 Nisan 1554'deki Sopron diyetinde Palatin olarak atanması sürpriz olmamıştır. Nadasdy 1556'da Sziget ve Boabocsa'da Türklere karşı verilen mücadelenin başarılı stratejistlerindendi. Kariyeri hiçbir zaman kötüye gitmedi hatta Ferdinand ile velayet meselesi nedeniyle ters düştüğü 1561 yılında bile sorun yaşamadı. Daha sonra ağır şekilde hastalanan Nadasdy 2 Haziran 1562'de 64 yaşında öldü. Ailesinin servetini ve mertebesini artırmış Avrupa'nın bir kısmında görülen Rönesans siyasetçilerinin prototiplerinden biri olmuştu.⁷³

Derschwam hayatının geriye kalan yıllarını çok sayıda madenin bulunduğu Kuzey Macaristan'daki şehirlerde altın sarrafı olarak (Alm. Oberzimerter/ İng. chief gold-exchanger) geçirir. Bilinen son ikametgahı Körmöcbanya'dır. (Cremnica, Slovakia) Muhtemelen Şubat 1569 tarihinden evvel ölmüştür, çünkü yeğeni Marcus Şubat ayında amcasının kütüphanesini sattığı Avusturya sarayından beş yüz florin almıştır

⁷³ Anna Majlath kardeşinden uzun yaşadı. 23 Temmuz 1562'de kardeşinin ölümünden kısa süre sonra Nadasdy'nin eşine yazdığı mektubunda ortak kayıplarından dolayı tuttuğu yastan söz etmişti.